

ETNOLOŠKI DOKUMENTARNI FILM U MUZEJU MAKEDONIJE

dr. sc. VLADIMIR BOCEV □ Muzej na Makedonija, Skopje, Republika Makedonija

IM 47, 2016.
TEMA BROJA
TOPIC OF THIS VOLUME

Muzeološka funkcija i mjesto video/
filma u muzeju.
Prezentacija filmske/video građe
Museological function and place of
video/film in the museum.
Presentation of film/video material

sl.1.-4. Prve vizualne dokumente na filmskoj vrpici snimila su braća Manaki 1905. Ti filmski dokumenti pokazuju da su braću Manaki u njihovoj kinematografskoj djelatnosti osobito zanimali narodni običaji i svakodnevica Makedonije.

Vizualno bilježenje aktualnih događaja svakodnevnoga i obrednog života u Makedoniji započelo je krajem 19. i početkom 20. st., s pojavom fotoaparata i, kasnije, kamere.

Prve su vizualne dokumente na filmskoj vrpici snimila braća Manaki 1905., a bila je to snimka njihove babe Despinae kako prede na *car*, zajedno s drugim preljama.

Ti filmski dokumenti pokazuju da su braću Manaki u njihovoj kinematografskoj djelatnosti osobito zanimali narodni običaji i svakodnevica Makedonije.¹

Snimke svjedoče o običajima i događajima s početka 20. st. i dragocjeni su vizualni dokumenti za etnološka proučavanja materijalne i duhovne kulture Makedonaca i Vlaha. U njima gledamo muška i ženska kola, igre, proslave praznika, gradske i seoske svadbe, nomadske selidbe, pogrebe, parade, sajmove, tržnice... Ti prvi

zapisi Makedonije i Balkana snimljeni na filmskoj traci omogućuju gledateljima da osjete atmosferu tog vremena i upoznaju život tadašnjih ljudi.

Makedonski su etnolozi počeli snimati dokumentarne filmove o tradicijskom životu tek s formiranjem Etnološkog muzeja Makedonije 1949. Bilo je to vrlo važno uključivanje etnologa u filmsku produkciju Makedonije, s tim da je najplodonosnije razdoblje počelo nešto kasnije i trajalo je od 1954. do 1964. godine.

Prvi film u produkciji Etnološkog muzeja Makedonije *Azot*, u režiji Ace Petrovskog i prema scenariju etnologinje Vere Klichkove, snimljen je 1954. Etnologinja Vera Klichkova radila je kao scenaristica na više filmova u produkciji Etnološkog muzeja Makedonije. To su: *Veli-gdenski obicai (Uskrnsni običaji)*, 1954.; *Gjirgjovdenski obicai (Đurđevdanski običaji)*, 1956., u režiji Blagoje Drnkova; *Rusaliski obicai vo Gevgelisko (Rusalijski obi-*

¹ Stardelov, I. *Manaki*. // Skopje, 2003., str. 90-91.

sl.5.-8. Prvi film u produkciji Etnološkog muzeja Makedonije *Azot*, u režiji Ace Petrovskog i prema scenariju etnologinje Vere Klichkove, snimljen je 1954.

čaji u okolici Gevgelije), 1957., također u režiji Blagoje Drnkova.

U produkciji Etnološkog muzeja Makedonije 1963. snimljen je film *Ribarstvo vo Katlanovsko Ezero* (*Ribarstvo u Katlanovskom jezeru*). Režiju i scenarij potpisuje etnologinja Vera Klichkova. To je prvi dokumentarni film koji obrađuje neku etnološku temu, a koji je režirao etnolog/etnologinja. Godine 1964. Etnološki muzej Makedonije

realizira svoj posljednji film kao samostalna institucija. To je film *Mariovska svadba*, u režiji Vere Klichkove, prema scenariju Milana Risteskog. Svi su ti filmovi snimani prema unaprijed napravljenim scenarijima i tijekom snimanja nije bilo nikakva odstupanja. "Glumce" su birali lokalni stanovnici iz redova najistaknutijih nositelja tradicije, jednako kao kada etnolog odlazi na teren i traži najbolje kazivače. Obrađivane su teme iz obrednoga i gospodarskog života u seoskim sredinama.

Neki su dijelovi tih filmova rekonstrukcije, no veći je broj njih snimljen u vrijeme kada se prikazivani događaj zaista i zbilo. Tako je u filmu *Azot* (u kojemu su prikazani dijelovi obrednoga i svakidašnjeg života u istoimenoj regiji) rekonstruirana svadba, što je podrazumijevalo snimanje u autentičnom ambijentu, a protagonisti – svatovi, zet i nevjesta – "glumci" su iz sela u kojemu je svadba održana. Obrti prikazani u filmu također su snimljeni u autentičnom ambijentu dok majstori rade svoj svakodnevni posao.

Početak 1950-ih godina proizvodnja makedonskih etnoloških filmova snimljenih suradnjom etnologa i profesionalnih filmskih djelatnika dobiva veliki poticaj koji se, na žalost, nije imao snage održati. Ipak, za to je razdoblje zanimljivo i važno da su se etnologija i kinematografija međusobno snažno prožimale i imale jak utjecaj jedna na drugu. Dokaz toga je činjenica da su nastali filmovi koji zadovoljavaju kriterije obiju disciplina.

Danas neki filmski kritičari kao zamjerku tim filmovima navode činjenicu da se u istom filmu obrađuje više tema (npr. film *Azot*) i da u njima nema krupnog plana. Ta je kritičnost rezultat suvremenih interpretacija, ali i nepoznavanja činjenice da su neki etnolozi 1950-ih godina, što, uostalom, neki i danas čine, davali prednost dugim kadrovima s normalne socijalne udaljenosti i spontanoj interakciji sa sugovornikom od početka do kraja snimanja.

Ta činjenica otvara pitanje je li makedonski etnološki film slijedio svjetske trendove tog vremena ili su možda makedonski etnolozi sami došli do zaključka da je takav pristup za etnološku znanost bolji.

Suradnja etnologa i filmskih djelatnika u Makedoniji počela je u vrijeme kada su obje profesije bilježile svoje prve rezultate, početkom 1950-ih godina.²

Glavnu ulogu u razvoju etnološkoga dokumentarnog filma u Makedoniji imala je etnologinja Vera Klichkova. Ona je prva počela raditi na scenarijima i bila je prva među makedonskim etnologima koja se prihvatila režije. Rano je shvatila značenje tog medija i njegovih mogućnosti za obradu etnoloških problema, pogotovo za očuvanje tradicijskoga kulturnog nasljeđa, te mogućnosti što ih film otvara budućim znanstvenicima, kao i za analizu i primjenu u edukativnom procesu.

Posljednji film iz tog razdoblja – *Mariovska svadba*, prema scenariju i u režiji Vere Klichkove, označava gornju točku tadašnjeg razvoja makedonskoga etnološkog

² Hajder, K. *Etnografskoe kino*. // Moskva, 2000., str. 25.

filma. Od tada pa sve do početka 1990-ih godina osjeća se praznina u aktivnostima vizualnog registriranja tradicijske kulture i samim time praznina u proizvodnji dokumentarnih filmova s etnološkim temama.

Novi impuls vizualnom dokumentiranju narodne kulture makedonska etnologija dobiva početkom 1990-ih godina. U to su vrijeme neki etnolozi, tada u Muzeju Makedonije, ponovo otkrili snagu vizualnog izraza kao medija putem kojega mogu prezentirati rezultate svoje djelatnosti. Otkrili su mogućnosti i prednosti filma i videa pred drugim medijima, osobito njihovih sposobnosti da fiksiraju realnost, ali i osiguraju cijelo bogatstvo podataka koji drugi mediji teško mogu dosegnuti.

Filmovi iz tog razdoblja nisu snimani prema unaprijed određenim scenarijima već je priča slagana u procesu montaže, a samo manji dio još snimaju profesionalni kamermani. Najveća je novost u što uloge snimatelja i redatelja prestaju biti rezervirane za profesionalce, filmske djelatnike, već te poslove preuzimaju etnolozi, koji uglavnom sami snimaju i režiraju filmove.

Na terenu se najčešće bilježe ceremonije i obredi. Način izrade obrtničkih proizvoda omiljena je i česta tema takvih ostvarenja. Osim tih, tzv. klasičnih tema, etnolozi veliku pozornost pridaju i svakodnevicu, odnosu pojedinca prema grupi, i obrnuto, tj. relacijama u određenoj grupi, a sve su to novosti u obradi tema etnoloških filmova.

Etnolozi zaposleni u Muzeju Makedonije počeli su sami bilježiti manifestacije narodne kulture i time, uz pomoć kamere, osobno sudjelovati u stvaranju etnologije.³ Takav način rada postaje iznimno važan i od velike je koristi za etnologiju zato što etnolog najbolje zna koji su momenti bitni za kulturu i posebice se usmjerava na njih. Etnolozi u Muzeju Makedonije postaju sve svjesniji mogućnosti tog medija te on postaje sve prihvaćeniji i sve popularniji. Koliko se etnološkog znanja može prenijeti slikom svakako ovisi i o sposobnosti i umješnosti etnologa, s tim da etnološki dokumentarni film trebamo shvaćati kao medij komunikacije kojim se prenose etnološka gledišta.⁴

U produkciji Muzeja Makedonije snimljeni su filmovi *Profesija vo dvizenje – Kruševski kalajdžiji (Profesija u pokretu – Kruševski kalajdžije)*, 1997.; *Zvukot na chekanot (Zvuk čekića)*, 2000. i *Belgradskiot kazandžija (Beogradski kotlar)* 2002., snimljen prema scenariju i u režiji etnologinje Elizabete Koneske.

Etnolog Vladimir Bocev snimio je, režirao i napisao scenarij za filmove *Kurban – zertvoprinoshenie vo seloto Pokrajchevo (Kurban – prinošenje žrtava u selu Pokrajčevo)*, 1998.; *Djolomari*, 1998.; *Strumichkiot karneval (Strumički karneval)*, 1999.; *Seloto Opila br. 30 (Selo Opila br. 30)*, 2000.; *Babarot sto vranka kusur (Babar koji vraća kusur)*, 2000.; *Vo imeto na Gospod (U ime Boga)*, 2001.; *Samovilska Voda*, 2001.; *Govedar Kamen*, 2002.; *V godina pak ke dojdeme (Doći ćemo opet slje-*

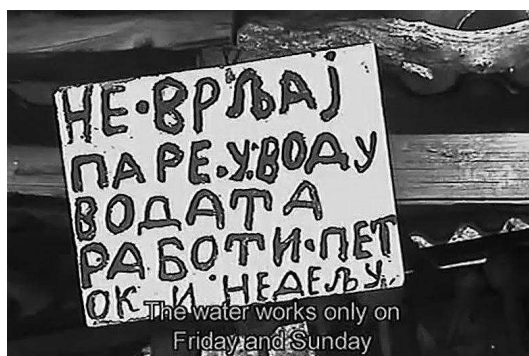
sl.9.-12. *Uskrсни običaji*, 1954., redatelj Aco Petrovski, scenariskinja Vera Klichkova.

deće godine), 2003.; *Vozot za Martolci (Vlak za Martolci)*, 2004.; *Nitu ke go prodolzi ni nisto (Nit' će produžiti, ni ništa)*, 2010.; *Veligden vo seloto Kosturino (Uskrs u selu Kosturino)*, 2011. i *Ruže iz Zagrada*, 2015.

Pri snimanju materijala za neke od tih filmova primjetna je intencija izbjegavanja ili umanjivanja utjecaja etnologa,

³ Ruby, J. *Picturing culture*. // Chicago, 2000., str. 32.

⁴ Ruby, J. *Picturing culture*. // Chicago, 2000., str. 37.

sl.13.-16. *Samovilska voda*, 2001., redatelj, snimatelj i scenarist Vladimir Bocev

dok se u nekim drugim filmovima sudjelovanje etnologa ne pokušava prikriti, dapače, taj je utjecaj izrazito vidljiv u strukturi filma.⁵

U novoj produkciji etnoloških dokumentarnih filmova u Muzeju Makedonije etnolog odlučuje kada treba uzeti kameru, kada je uključiti, u kojem pravcu usmjeriti objektiv,⁶ koju perspektivu odabrati, koliko će dugo trajati kadar, kada će se isključiti kamera, koje scene

treba snimiti, na koji će se način snimati itd. U svim tim filmovima potencirana je točka gledišta koja odražava ciljeve etnologa, odnosno potrebe etnološke znanosti.⁷ Važno je spomenuti da pri određivanju točke gledišta filma, osim etnologa, važno mjesto imaju i sudionici koje se snima. U filmovima nove produkcije Muzeja Makedonije snimanim se ljudima omogućuje da iznesu svoje mišljenje, da se "čuje njihov glas" i da na taj način daju svoj doprinos filmu.

Način snimanja temelji se na intimnom i suosjećajnom odnosu etnologa i subjekta njegova interesa. Etnolozi nastoje biti više istraživači, a manje ilustratori, što su bili u filmovima snimljenima sredinom 20. st.

U filmovima nove produkcije istraživanje i bilježenje imaju prednost pred teorijom. Kamera bilježi opširno, detaljno i sveobuhvatno, nastojeći da ono što bilježi bude u uzajamnom odnosu s kontekstom, što omogućuje dobivanje i prijenos širih i konkretnijih informacija.

Filmovi u produkciji Muzeja Makedonije prikazivani su na njihovim promocijama, u povodu raznih kulturnih događaja u Makedoniji i na festivalima diljem Europe.

Prezentiranje filmova izvan granica Makedonije počelo je u vrijeme proizvodnje starih filmova u Etnološkome muzeju Makedonije. U Parizu je 1960., na 6. međunarodnom kongresu antropologa i sociologa, prikazan film *Gjurgjovdenski obicai* (*Durđevdanski običaji*), a na Festivalu i generalnom skupu Međunarodnoga etnografskog i sociološkog filma, održanome u Ateni 1961., prikazani su filmovi *Gjurgjovdenski obicai* (*Durđevdanski običaji*) i *Veligdenski obicai* (*Uskrsni običaji*).

Osim filmovima, u Muzeju Makedonije značenje se pridaje i sirovome (nemontiranome) materijalu. On sadržava mnogo više, i znatno preciznijih, informacija nego montirani proizvod odnosno film. Zato je taj materijal digitaliziran i lako dostupan zainteresiranima.

Zahvaljujući lakoj dostupnosti i upotrebi videokamere, pojavili su se i audio-vizualni materijali na kojima su ljudi sami zabilježili dijelove svog života. U Muzeju Makedonije čuvamo skromnu zbirku takvog materijala. Tom smo mediju pridali osobitu pozornost jer nam omogućuje "pogled iznutra", tj. pokazuje kako pojedine osobe ili pripadnici određene zajednice gledaju sami na sebe.

Svakako je važno osvijestiti činjenicu da se od svakoga terenskog materijala ne može napraviti etnološki dokumentarni film, no ti materijali kao dokumenti vremena nesumnjivo zaslužuju pozornost i mjesto u arhivima.

Sljedeće važno pitanje jest što s filmovima nakon njihove promocije i prikazivanja na nekoliko festivala. Film najčešće ostaje nedostupan zainteresiranoj publici.

Kako se ti filmovi ne bi zaboravili, u Muzeju Makedonije svake se godine održava manifestacija *Dani etnološkog filma*, na kojoj se prikazuju filmovi novije i starije produkcije te izbor inozemnih filmova.

Za sada u Muzeju Makedonije ne postoje povoljni uvjeti

⁵ Barnou, E. *Istorija dokumentarnog filma*. // Beograd, 1981., str. 63.

⁶ Ruby, J. *Picturing culture*. Chicago, // 2000., str. 22.

⁷ Isto, str. 31., 32.

za čuvanje filmova i nemontiranog materijala. Stoga se sve što je dosad snimljeno digitalizira, a originali se čuvaju u Kinoteci Makedonije, gdje su uvjeti za njihovu pohranu idealni.

Primljeno: 24. veljače 2016.

THE ETHNOLOGICAL DOCUMENTARY FILM IN THE MUSEUM OF MACEDONIA

The visual documentation of actual events in the everyday and ritual life of Macedonia began with the very appearance of the camera and later on the movie camera, at the end of the 19th

and in the early 20th century. Macedonian ethnologists started producing visual documents about traditional ways of living, at the same time as the formation of the Ethnological Museum of Macedonia in 1949 [in 1980 the Museum of Macedonia was formed, the museums becoming departments of it].

The involvement of ethnologists in the film production of Macedonia was crucial, particularly in the section referring to traditional culture. A still more important period of the production of documentary films in the Museum of Macedonia was that from 1953 to 1964.

These films, without any exception, were shot according to a script written in advance.

The local population chose the actors, and in this way it was involved in the activities shot in real life. The most prominent bearers of the tradition were chosen, and the themes covered the ritual and economic life of rural communities.

New production of ethnological documentary films in the Museum of Macedonia started in the early 1990s. These films were not shot according to a pre-determined script, rather, the direction of the film was defined in the editing process. A smaller number of films were shot by professional cinematographers.

The biggest novelty from the previous period was that the roles of camera operators and directors were no longer reserved for professional movie industry people, for the jobs started to be done by ethnologists. The subject of interest was not only the rites and the crafts, but also the quotidian and the relations of individuals in different communities. The way in which the shooting was conducted was based on the previous establishment of a close relation between the ethnologist and the subject he was interested in. There was a concomitant endeavour for the manner to be more investigative and less illustrative than it had been in the films of the mid-20th century. Research and the recording of facts were the priority, not theory. The camera recorded events and facts, extensively, in detail, comprehensively.

As well as to finished films, in the Museum of Macedonia importance is attached to the raw material, which contains much more precise information than an edited film. And so the museum has digitised the raw material and it is easily accessible to all interested parties, just like the films. Because of the great accessibility and the simple use of the video camera, numerous audio-visual materials have appeared in which people have recorded parts of their lives. In the Museum of Macedonia a modest collection of such works is kept.

Another very important question is what happens to films after they are launched and shown at festivals.

Every year the Museum of Macedonia puts on the event Days of the Ethnological Film, at which films produced now and long ago are shown. The Museum of Macedonia currently does not have suitable conditions for the keeping of films or raw materials.

Hence, everything shot to date has been digitised, and the originals are kept in the Cinematheque of Macedonia, where there are ideal conditions for storage.